

Esnaf Kültüründeki Değişim: Sakarya Esnafları Üzerine Bir Araştırma¹

M. Çağlar Özdemir²

Ahsen Meryem Salt

Özet: Bu çalışmanın amacı, günümüz esnaf kültüründeki değişimi Ahilik temelli geleneksel esnaf kültürü çerçevesinde tespit etmektir. Çalışma, toplum üzerinde etkisi bulunan modernleşme, post modernleşme ve küreselleşme süreçlerinin geleneksel esnaf kültürüne etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Kültürel değişimin dinamikleri, Ahilik kuralları kapsamında esnafların mesleki, sosyal ve bireysel hayatlarını kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır. Araştırmada nicel ve nitel yöntemler karma olarak kullanılmıştır. Araştırmanın nicel kısmına yönelik veri toplama sürecinde ahiliğe ilişkin kurallar sınıflandırılarak orijinal anket formu haline getirilmiş ve 150 esnafa uygulanmıştır. Anket sonuçlarının desteklenmesi ve araştırmanın derinleştirilmesi için kurgulanan nitel kısma yönelik veri toplama sürecinde ise aynı sorulardan faydalanılarak yapılandırılmış mülakat soruları geliştirilmiş ve nicel araştırma örneklemini içinden tesadüfi seçilen 25 esnafa görüşmeler yapılmıştır. Her iki yöntemle gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları birlikte değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, Sakarya Esnafının mesleki (% 35,4) ve sosyal hayatlarında (% 34,40) geleneksel yapıdan orta düzey bir farklılaşma tespit edilir-

1. Bu çalışma M. Çağlar Özdemir danışmanlığında Ahsen Meryem Salt tarafından daha geniş kapsamlı yürütülen ve jüri karşısında savunularak başarıyla tamamlanan yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

2. Doç Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.

ken bireysel hayatlarında (% 24,20) geleneksel yapıdan düşük düzey bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Tüm boyutlar çerçevesinde puan ortalaması 3,43 ile geleneksel yapıdan (5'ten) 1,57 puanlık (% 31,4) sapma tespit edilmiştir. Bu sonuca göre mevcut esnaf kültürünün geleneksel yapıyı ortalama düzeyde koruduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Ahilik, Esnaf, Modernleşme

1. Giriş

Türkiye'nin hemen her yerinde, yaşları önceki dönemleri hatırlamaya imkân veren çoğu kişinin günlük gündeminde, esnaf davranışlarına ilişkin serzenişlere rastlamak mümkündür. Esnafın tavrı, sattığı ürünün kalitesi, ayıplı ürün karşısındaki tutumu gibi tüketim hayatının içinde yer alan geniş bir konu manzumesi, yapıcı eleştiri veya şikâyetlerin odağında bulunmaktadır.

Bu çalışmanın araştırmacıları, kendileri de tüketici oldukları için, esnaf davranışları hakkında zaman içinde sitem etmişlerdir. Ancak Türkiye'deki tüketiciler açısından doğal bir şikâyet alanı haline gelmiş olan bu konunun, karşı tarafın (esnafın) algısı açısından da incelenmesi gereklidir. Acaba esnaf kendi hal ve tavırlarını şikâyetlere esas çerçeveden bakıldığında nasıl görmektedir? Piyasa koşulları ile esnaf davranışları arasında bir ilişki var mıdır? Değişen koşullar bizi rahatlattığı kadar sıkıntıya da düşürüyor mudur? Tüm bu sorular çalışmanın başlamasına neden olan ivmeleri oluşturmuştur. Ardından bu konunun çok farklı boyutlarda araştırılabileceği anlaşıldığından belirli kısıtların getirilmesi düşünülmüştür. Bu nedenle çalışma eski (özlenen geleneksel olumlu tutumların varsayıldığı) ile yeni (şikâyetlere esas tutumların varsayıldığı) arasındaki ilişki zincirini kullanarak değişimi göstermek üzerine planlanmıştır. Bu planlama ayrıca esnafın kendilerini nasıl gördükleri konusunun araştırılmasını hedeflediğinden, esnafa bir tüketici olarak diğer esnaf hakkındaki görüşleri değil de, kendi hal,

tavır ve konumlarına yönelik sorular yöneltilmiştir. Buradaki amaç, esnafın kendini nasıl konumlandığının tespit edilebilmesidir.

Eski ile yeni arasındaki farkın ortaya konulabilmesi için öncelikle “eskinin” tanımlanması gerekir. Bu kapsamda en uygun kriterlerin, Anadolu esnaflık geleneğinin kurallarını belirleyen Ahilik sisteminde alınmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Araştırma bu kapsamda elde edilen verilerin soru formunda yapılandırılması ve ilgili evren içinde yer alan örnekleme uygulanması ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada nicel ve nitel yöntemler karma olarak kullanılmıştır. Ahilik kuralları, ilgili kaynaklardan okunarak sınıflandırılmış, benzer ifadeler ayıklanmış ve veri toplama aracı olarak orijinal bir soru formu geliştirilmiştir. Daha sonra araştırmayı derinleştirmek ve nicel yöntemle elde edilen bulguları güvenilir kılmak adına aynı sorular yapılandırılmış mülakat soruları haline dönüştürülmüş ve söz konusu örnekleme içinden tesadüfi yöntemle seçilen yirmi beş esnafa tekrar uygulanarak ilk elde edilen bulgular kontrol edilmiştir. Bu yöntem sayesinde nicel ve nitel bulgular birlikte değerlendirilerek araştırma sonuçları kuvvetlendirilmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, çalışmanın omurgasını oluşturan esnaf kültürü kavramına yönelik açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde esnaf kültürünü etkileyen dinamiklere ilişkin çalışma kapsamında sınırlandırılan açıklamalar yer almaktadır. Son bölüm ise araştırmanın süreç ve sonuçlarına ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

2. Kültür ve Esnaf Kültürüne Yönelik Açıklamalar

Kökü Latince colere (iyileştirmek, yetiştirmek, bakmak vb.) fiiline dayanan kültür (culture) ilk olarak hayvan ve ekin yetiştirme anlamlarında kullanılmıştır. Kültür toplumların yerleşik hayata geçmesiyle ilişkili bir kavramdır ve yerleşik hayatın belirtisi olan tarım terimi (agricultura) kültürden türetilmiş bir kelimedir (Özlem, 2012; 158). Kültür zamanla insanların gelişmişliklerini ve toplumların farklılıklarını ifade

eder hale gelmiştir (Smith, 2007: 13). Kültür kavramının tarihsel sürecinde uğradığı anlam değişimleri onu tanımlamada zorlaştırırsa da bu çalışma çerçevesinde kültür; sosyal yaşam unsurlarını oluşturan, insanlar arası tutum ve davranışları şekillendiren, nesilden nesle aktarılan toplum içerisindeki fertlerin iletişim kurma yollarını ve öğrenme şekillerini belirleyen bir araç olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca her bir ferdin kişiliğini etkileyebildiği gibi toplumların karakteristik yapısını belirleyen değerler bütünü oluşturur (Malinowski, 1990: 39).

Türk Ticaret Kanunu'na göre esnaf, “ister gezici olsun ister bir dükânda veya bir sokağın belirli yerlerinde sabit bulunsun, ekonomik faaliyeti sermayesinden fazla bedenî çalışmasına dayanan ve geliri belli sınırı aşmayan ve sanat veya ticaretle uğraşan kişidir” (6102, 15). Benzer bir tanıma 1964 tarihli 507 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Kanunu'nda da rastlamak mümkündür. Burada esnaf ve sanatkârlar birlikte ele alınarak “...çalıştığı sanat, meslek ve hizmet kolunda bilgi, görgü ve ihtisasını değerlendiren hizmet, meslek ve sanat, sahipleriyle bunların yanlarında çalışanlar ve geçimini sınırlı olarak kamyunculuk, otomobilcilik ve şoförlükle temin eden kimseler”in esnaf ve sanatkâr olarak kabul edileceği belirtilmektedir (www.tesk.org.tr, 2018). 5362 Sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanununda ise “Esnaf ister gezici ister sabit bir mekânda bulunsun, Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulunca belirlenen esnaf ve sanatkâr meslek kollarına dâhil olup, ekonomik faaliyetini sermayesi ile birlikte bedenî çalışmasına dayandıran ve kazancı tacir veya sanayici niteliğini kazandırmayacak miktarda olan, basit usulde vergilendirilenler ve işletme hesabı esasına göre deftere tabi olanlar ile vergiden muaf bulunan meslek ve sanat sahibi kimselerdir” (5362, 3).

Ekonomik ve sosyal hayat içerisinde önemli yere sahip olan esnaf- ların, sosyo-ekonomik yapı içerisinde teşkilatlanarak varlıklarını sürdürmeleri toplum içerisindeki yerlerini güçlendirmiş hatta devletleri bile etkileyen bir yapı oluşturmuştur. Anadolu'da kurulan ahilik de bu teşkilatlardan biridir. Fütüvvet geleneğinden gelen Ahilik esasen

Anadolu Selçukluları zamanında Türk esnaf ve sanatkâr zümreleri tarafından kurulan bir teşkilattır (Malkoç, 2016: 10). Anadolu Selçuklularında sanatın ve ticaretin gelişmeye başladığı bir dönemde Ahilik yerleşik hayat tarzının ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Ceylan, 2013: 25). Ahilik, Türklerin Anadolu'ya göçtükten sonra karşılaştıkları İslam Kültürü ve yerleşik hayat düzeni içinde kendilerine yer bulmalarını sağlayan önemli bir kuruluştur. Ahilik, İslam kuralları ve eski Türk geleneklerinden gelen karma bir kültürel yapıdan oluşmaktadır. Ahiliğin kurucu olan Ahi Evran bu kuralların evrensel olduğunu ve her zamana uyum sağlayacağını savunmuştur. Türkiye'deki esnaf kültürünün hatta kent kültürünün temelleri bu düzeneğe dayanır (Bayram, 2014: 213).

Ahiliğin kurmuş olduğu düzenin temelinde insan vardır. Ahilik teşkilatı insanoğlu “eşref-i mahlûkat” olarak değerlendirmiştir ve onu bir bütün olarak ele almış, hemen her yönden geliştirmeyi amaçlamıştır (Karagül, 2018: 265). Ahilik kuralların başında edep (ahlak) ve adap kuralları vardır (Ekinci, 2012: 37). Ahiliğin ilk emri olan “Eline, diline, beline sahip ol!” Arapça ilk harfleri “elif (ا), dal (د), be (ب)”den oluşmaktadır ve sırasıyla konulduğunda ortaya edeb (ب د ا) kavramı ortaya çıkmaktadır (Eren, 2012: 56). Burgaz Fütüvvet-namesi' ne göre ise Ahilik yoluna girenler için asgari 124 adap kuralı mevcuttur (Çağatay, 1974: 182). Ayrıca ahilik bir meslek örgütlenmesi olmasından dolayı ticari hayatlarını düzenleyen mesleki kuralları da mevcuttur. Ahiliğin kuralları incelendiğinde ahilerin sosyal hayatı yönlendirme görevleri olduğu da açıkça görülmektedir (Gölpınarlı, 2011: 75). Ahilik tüm bu kurallar çerçevesinde asırlar boyu sürecek olan kültürel bir yapı oluşturmuş sadece esnafları değil etkileşim içerisinde bulunduğu her kesimi yönlendirmiştir.

3. Esnaf Kültürünü Etkileyen Dinamikler

Yukarıda aktarıldığı üzere Ahiliğin esnaf kültürünün temellerini oluşturan kök dinamik olduğu tespiti yanlış olmaz. Ancak yaşam içinde

sürekli farklılaşan koşullar çerçevesinde esnaf kültürünü etkileyen birçok dinamiğin olduğu da ortadadır. Özellikle endüstri devriminden sonra yaşanan hızlı makineleşme sürecinin esnaf üzerinde belirgin etkileri bulunmaktadır. Makro düzeyde gerçekleşen modernleşme, post-modernleşme ve küreselleşme, üretim ve tüketim alışkanlıklarını etkileyerek esnaf kültürünü dönüştürmüştür.

Modernleşme batı merkezli toplumun gelişim dinamiğini somutlayan belki de en iyi sözcüklerden biridir. MS. 5. yüzyılda pagan inancından ayrılarak Hıristiyanlığı seçen kişilere “bugüne ait, tam şimdi” anlamına gelen *modo* kelimesinden türetilen kavram, Avrupa’nın Rönesans ve Aydınlanma hareketinden sonra elde ettiği kültürel kazanım ve toplumsal bağların içselleştirilmesi ile ortaya çıkan yaşam tarzını ifade eder (Bilgili, 2017: 505). Batı aydınlanmasının sınırlarını 1667 John Locke’un Hoşgörü üzerine Bir Mektup eseri ile başlatıp 1781’de Immanuel Kant’ın Saf Aklın Eleştirisi Eseri ile sınırlarsak modernitenin temellerinin yaklaşık yüz yıllık bir dönemi kapsadığı tespiti yapılabilir. Modernite on dokuzuncu yüzyıldan itibaren dünyanın hemen her yanına genişleyerek standartlaştırılmış bir gelişmenin göstergesi konumuna gelmiştir (Eisenstadt, 2007: 11).

Modernizmin tek tipliğine karşı olarak postmodernizm, kültürel söylemin yeniden tanımlanmasına, heterojenliğe, farklılığa, alt kültürlerin ve kültürel çoğulculuğun etkinliğine yönelik yerelleşmeyi de içeren özgürleştirici bir güç olarak öne çıkar (Erdemir, 2000: 38). Post-modernizmin, modernizmin bıraktığı boşluklardan veya neden olduğu sorunlardan ortaya çıktığı söylenebilir (Betan, 2014: 4). Belki de esnaf kültüründeki değişimin en kozmopolit tabanının post-modernite oluşturmaktadır. Çünkü bu alan, saf asimilasyon konforunun dışında yerel kültürle batı kültürünün dinamik etkileşimini kaçınılmaz kılmaktadır.

Küreselleşme ise ekonomik, finansal, toplumsal ve kültürel ilişkilerin dünya ölçeğinde yaygınlaşma süreci olarak ifade edilebilir. İster yeni-liberal görüş (kuvvetli küreselleşmeciler) ister süreçsel ve eğilimsel ve isterse şüpheli görüş olsun hangi açıdan bakılırsa bakılsın gü-

nümüz dünyasını en fazla etkileyen yapının başında gelir (Çalış, 2013: 191). Esnaf kültüründeki postmodern dönüşümün yaygın etkisinin ana müsebbibinin küreselleşme olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

4. Sakarya’da Gelenekten Moderne Esnaf Kültüründeki Değişim Araştırması

Gelenek (eski) ile ifade edilmek istenen, “özlenen” esnaf davranışlarına ilişkin yapının temellerini oluşturan Ahilik kurallarıdır. Elbette geleneksel (özlenen) yapının kurallarının farklı birçok düzeyde sınırlandırılması ve sınıflandırılması mümkündür. Ancak bu araştırma kapsamında gelenek ile Ahilik kuralları, modern ile günümüzdeki mevcut durum kastedilmektedir.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacı, günümüz esnaf kültüründeki değişimi Ahilik temelli geleneksel esnaf kültürü temelinde, esnafların kendini tanımlaması açısından tespit etmektir. Araştırma Sakarya ilinde faaliyet gösteren 150 esnaftan toplanan verilerle gerçekleştirilmiştir. Sakarya ilinde faaliyet gösteren ve en fazla 10 işçi çalıştıran (çoğu tek başına çalışan) esnaflara ilk olarak Sakarya Esnaf ve Sanatkârlar Odası ile Mali Müşavirler Odası yardımıyla ulaşılmıştır. Ardından kartopu yöntemi uygulanarak yeni esnaflara ulaşılmıştır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nicel ve nitel yöntemler karma olarak kullanılmıştır. Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı kısımda veriler, üretilen orijinal soru formu ile toplanmıştır. Soru formunun üretilme aşamaları şu şekildedir: (a) İlgili kaynaklardan Ahilik kurallarının tespitine yönelik okumaların yapılması. (b). Tespit edilen Ahilik Kurallarının sınıflandırılması ve benzer ifadeler ayıklanması. (c) Sınıflandırmanın “mesleki”, “sosyal” ve “bireysel” hayata ilişkin dönüşüm dinamiklerini tespit edecek şekilde boyutlandırılması. (d) Soruların beşli likert tipine uy-

gun cevaplama üslubuna uygun olarak yapılandırılması. (e) İlk aşama dil kontrollerinin ve anlaşılabilirlik denemelerinin yapılması.

Oluşturulan soru formunun geçerlik ve güvenilirlik testleri: (a) Anketin araştırma kapsamına uygun özellikleri taşıyan 10 esnafa pilot olarak uygulanması. (b) Alınan yanıtların SPSS programına girilerek başta öngörülen boyutlandırma anlamlılığının kontrol edilmesi. (c) Anketin geçerlik güvenilirlik testlerinin yapılması (Chronbach Alfa 0,942).

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı kısımda orijinal soru formunda yer alan sorular, yapılandırılmış mülakat tekniği ile teyit amaçlı yeniden oluşturulmuştur. Bu kapsamda nicel araştırma örneklemini içinden rastgele seçilen 25 esnafla görüşmeler yapılarak nicel bulguların doğruluğu kontrol edilmiştir. Mülakat formlarının üretilme aşamaları şu şekildedir: (a) Nicel yönlü hazırlanan soruların yorumlanabilir üslupla yeniden yazılması. (b) Mülakat sorularına verilecek cevapların nicel bulgularla uyuşmasının sağlanması için ilk aşama kontrollerinin yapılması. (c) Mülakat sorularının anlaşılabilirliği için 5 esnafla ön görüşmelerin yapılması. (d) Anlaşılmayan soruların yeniden düzenlenmesi ve son hal verilmesi

Örneklemin Tespiti ve Özellikleri: Tesadüfi örneklem katılımı ile gerçekleştirilen araştırmada örneklem, Sakarya ilinde faaliyet gösteren çoğu sadece kendi emeği ile çalışmakla birlikte en fazla 10 işçiye kadar yanında işçi çalıştıran 150 esnaftan oluşmaktadır. Örneklem tespitine Sakarya Esnaf ve Sanatkârlar Odası ile Mali Müşavirler Odası yardımıyla ulaşılmaya başlanmıştır. Kartopu yöntemi ile örneklem geliştirilerek benzer özelliklere sahip esnaflara ulaşılmıştır. Araştırma katılımcılarının % 78,7'sini erkekler, % 21,3'ünü kadınlar oluşturmaktadır. Araştırma kapsamındaki işyerlerinin % 80'ini hizmet sektörü oluştururken % 20'sini üretim sektörü oluşturmaktadır. Araştırmada genel olarak eğilimin / değişimin tespit edilmesi amaçlandığından örneklem tespitinde belirli bir meslek sınırlandırılması yapılmamıştır. Daha farklı araştırmalarda meslek temelli değişim süreçleri incelenebilir. Elbette bu durumda mevcut sorulara mesleki birtakım

özel ifadelerin de yerleştirilmesi gerekecektir.

Anketin Uygulanması ve Verilerin Analizi: Araştırma anketi, yüz yüze görüşme, mail yoluyla ve eğitim verilmiş yardımcı personel aracılığı ile araştırmacıların aktif katılımı ve kontrollü ile uygulanmıştır. Anket uygulamasında profesyonel bir anket şirketi hizmeti kullanılmamıştır. Toplanan veriler SPSS V.24 programına girilmiş ve analiz edilmiştir. Frekans analizi ardından çapraz tablolar yardımıyla değerlendirmeler yapılmıştır.

Mülakatların Uygulanması ve Verilerin Analizi: Mülakatlar araştırmacıların birebir görüşmesi ile yapılmıştır. Elde edilen bulgular içerik analizine tabi tutularak hem ilgili soru kapsamındaki verilerin sınıflandırılması hem de diğer soruların kapsamına girebilecek cevapların sınıflandırılması yapılmıştır. Mülakat bulguları, nicel araştırma bulgularını destekleyecek veya yanlışlayacak düzeyde içerik analizine tabi tutulmuştur.

4.3. Araştırma Bulguları

Araştırmada, üretilen orijinal anket formu boyutlandırması çerçevesinde üç düzeyde bulguya ulaşılmıştır. Bunlar; Mesleki hayatta meydana gelen değişim bulguları (17 soru), Sosyal hayatta meydana gelen değişim bulguları (5 soru) ve Bireysel hayatta meydana gelen değişim bulguları (9 soru + 24 adap kuralları sorusu) olarak aşağıda yer almaktadır (toplam 55 soru). Her bir başlık için soru formunda likert tipi hazırlanmış ifadelerle alınan yanıtlar aşağıda ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede 5'li likert tipi cevaplarda eğilimi belirleyebilmek için her ifadeye verilen yanıtların ortalamaları hesaplanarak o konu hakkında ortaya çıkan genel düşüncenin ne yönde olduğu okuyucuya sayısal olarak ifade edilmiştir.

Anket formunda cevap aralıkları, (1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Ne katılıyorum ne katılmıyorum, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle katılıyorum şeklinde belirlenmiştir. Hesaplamalarda eğer ortalamalar (1)'e yakın çıkarsa geleneksel davranışın bozulduğu

kabul edilmiştir. Ortalamalar (5)'e yaklaştıkça geleneksel esnaf davranış / kültürleriyle mevcut yapı arasında hala kuvvetli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin bir soruya katılımcıların 1 ila 5 arasında vermiş olduğu yanıtların ortalamasının 2,5 olduğunu varsayalım. Bu durumda verilen cevaba ilişkin ortalama “2,5”, Katılmıyorum (2) ve Ne katılıyorum ne katılmıyorum (3) arasında bir yerde oluşmuştur. Ortalama (1)'e daha yakın bir bölgede olduğu için kuvvetli ilişki olan (5)'e uzaklığı artmıştır. “2,5” ortalama “5”ten 2,5 kadar uzaktır buna göre ilgili konuda mevcut esnaflarımızın davranışlarında %50'lik bir farklılaşma olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıklama çerçevesinde her bir ifade için bulgular aşağıda değerlendirilmiştir.

Mesleki Hayata İlişkin Değişim Bulguları

Esnafların mesleki hayatlarına ilişkin değişimini tespit edebilmek amacıyla toplam 17 soru yöneltilmiştir. Sorular, mesleki örgütlere ilişkin algıların, kendi aralarındaki dayanışmaların ve bireysel teşebbüs algılarının ölçülmesine yönelik bir sınıflandırma çerçevesinde hazırlanmıştır. Grafik 1'de mesleki örgüt algısına ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

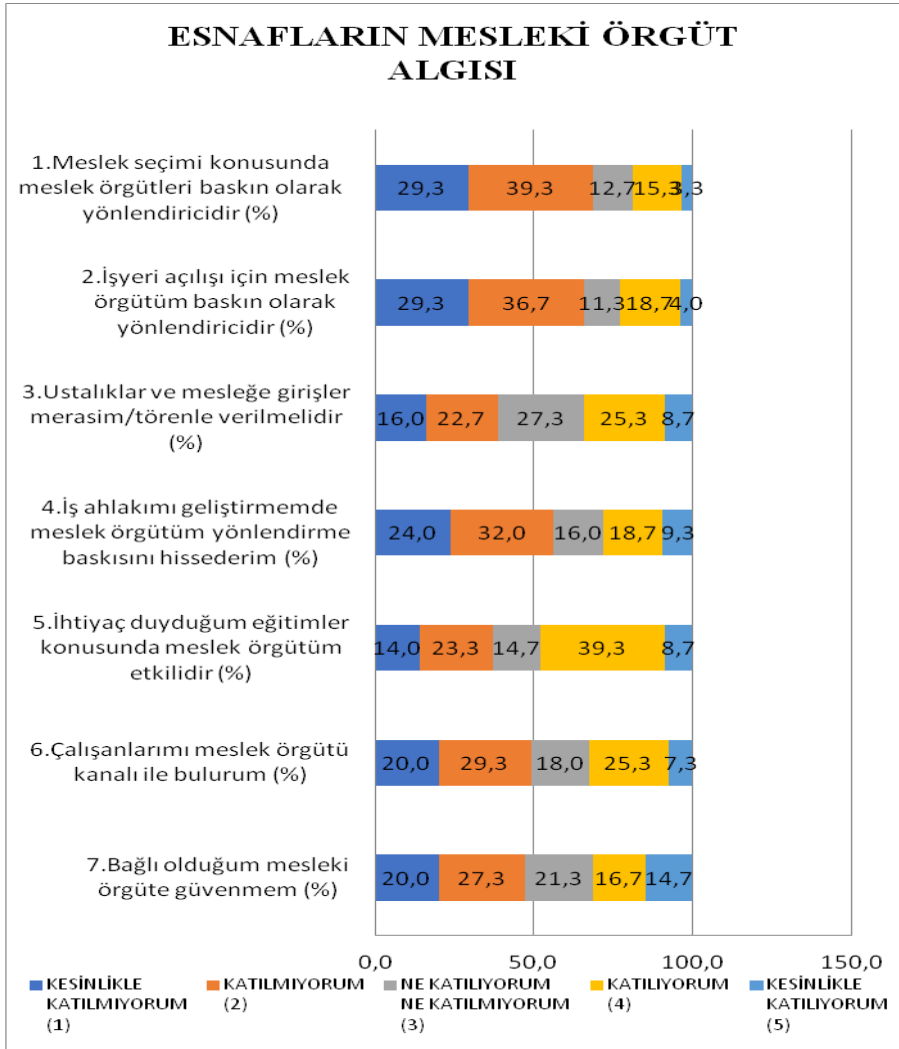
“Meslek seçimi konusunda meslek örgütleri baskın olarak yönlendiricidir” içerikli ilk ifadede, ankete katılan esnafların yaklaşık % 70'inin meslek örgütlerinin meslek seçiminde kendilerini yönlendirmediği bulgusuna ulaşılmıştır. Soruya verilen cevapların puan ortalaması 5 üzerinden 2.24'dür ve bu oran ortalama değer sol tarafında kalmaktadır. 5'te 2,76 puanlık bir sapma mevcuttur. Bu da geleneksel yapıdan % 55,20'lik bir farklılaşmayı ifade eder.

Konu hakkında mülakat yapılan esnafların yarısından çoğu, anket sonuçlarını destekleyecek şekilde, meslek örgütünün meslek seçimi konusunda yönlendirme yapmadığı belirlemiştir. Mülakata katılan esnafların % 68'i bu konuda esnaf odasının yeterli olmadığını düşünmektedir.

İşyeri açılışı için meslek örgütüm baskın olarak yönlendiricidir

ifadesine yönelik verilen cevapların %66'sı meslek örgütlerinin kendilerini yönlendirmediği yönündedir. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 2,31'dir. 5'ten 2,69 puanlık bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan %53,73'lük farklılaşma söz konusudur.

Grafik 1. Mesleki Örgüt Yapısı

Anket cevaplarıyla doğru orantılı çıkan mülakat sorularında esnaf- lar çoğunlukla kendi çabasıyla yolunu bulduğunu düşünmektedir. Birkaç esnaf yönlendirme olmadığını söylemekle birlikte esnaf oda- sına gidildiği takdirde yardım edeceklerini düşünmektedir (% 2).

Sakarya Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliğiyle araştırma çerçeve- sinde görüşüldüğünde bu konuyla ilgili, kanunların esnaf odasına ka- yıt yapmadan işyeri açılmasına izin vermemeleri gerektiğini belirt- mişlerdir.

Üçüncü ifade kapsamında araştırma anketine katılan esnafların me- rasim veya tören konusunda belirgin bir eğilimlerinin olmadığı görül- mektedir. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 2.88'dir. Bu oran ortalama değer in sol tarafında kalmaktadır. 5'ten 2,12 puanlık bir sapma söz konusudur. Bu da geleneksel yapıdan % 42,40'lık bir fark- lılaşmayı ifade eder.

Mülakatta alınan cevaplara göre ise esnafların çoğunluğu güzel olabileceğini düşünmektedir. Özellikle ustalık belgesi gerektiren işler için bir müddet çaba gösteren esnaflar "kuru bir belge" yerine mera- sim düzenlendiği takdirde gönül alma olacağını belirtmiştir. Bunun yanında bir esnaf işlerini aksatmaktan başka bir işe yaramayacağını düşünmektedir.

Mülakat sonuçları ve anket sonuçları ile örtüşmediği için bu soru- nun işlemediği sonucu çıkmaktadır. Buna neden olarak ankete katı- lanların çoğunun sektörlerinde ustalık belgesi gerektirmeyen bir iş yaptığı sonucu çıkarılabilir.

Ankete katılan esnafların yarısından fazlasının (% 56) iş ahlakı ko- nusunda meslek örgütlerinin kendilerini yönlendirmedeğini düşündüğü görülmektedir. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 2,57'dir. 5'ten 2,43 puanlık bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 48,53'lük bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakatlarda verilen cevaplar da ağırlıklı olarak böyle bir yönlendirmenin olmadığını göstermektedir. Ayrıca kuaför olan bir esnaf çı- raklık döneminde bir yönlendirmenin olduğunu ancak devamının

gelmediğini söylemiştir. Mülakat yapılan esnafların % 4'ü odalarının aidat almayı bildiklerini ama buna karşılık hizmetlerinin yeterli olmadığını belirtmiştir.

Beşinci maddede ankete katılan esnafların yaklaşık yarısı (% 48) meslek örgütlerinin ihtiyaç duyduğu eğitimler konusunda etkili olduğunu düşünmektedir. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,05'dir. 5'ten 1,95 puanlık bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 38,93'lük bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakatlardan çıkan sonuca göre yarısından fazlası meslek örgütünün eğitimleri verdiği yönünde anketlerle örtüşen bir görüş beyan etmiştir. "*Varsa bile bilgim yok*" diyen esnaflara bu konuda ulaşılmadığını düşünmektedir (% 30). Ayrıca "*paran varsa evet, o da çok yeterli değil*" diyerek ortada bir cevaplarda alınmıştır (% 10).

Altıncı maddede araştırma kapsamında ankete katılan esnafların yaklaşık yarısının (% 49,3) çalışanlarını meslek örgütü kanalı ile bulmadığını, bunun yanında ise % 33'lük bir kısmının çalışanlarını meslek örgütü aracılığıyla bulduğunu görülmüştür. Bu soruya verilen cevapların ortalama puanı 2,70'dir. 5'ten 2,29 puanlık bir sapma görülmektedir. Mevcut yapının geleneksel yapıdan % 45,87 farklılaştığı saptanmıştır.

Mülakata verilen cevaplarla ankette çıkan sonuçlar örtüşmektedir. Mülakata verilen cevaplardan onda sekizi çalışanlarını örgüt kanalı ile bulmadığını bir kişi ise örgüt kanalı ile bulduğunu belirtmiştir. Bir esnafta hep tek çalıştığını ama çalışan bulacak olursa bunun örgüt kanalı ile bulmayacağını ifade etmiştir.

Yedinci maddede araştırma kapsamında ankete katılan esnafların yaklaşık yarısının (% 47,3) bağlı oldukları mesleki örgütlere güvendikleri görülmektedir. Bunun yanında % 31,4'lük bir kısmın ise mesleki örgütlere güvenmedikleri görülmektedir. Bu soruya verilen cevapların ortalama puanı 3,21'dir ve ortalama değer in sağında kaldığı görülmektedir. 5'ten 1,79 puanlık bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 35,8'lik bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakat sonucunda esnaflar ağırlıklı olarak güvenmediğini söylemiş bir kişide çekimsiz kalmayı tercih etmiştir. Mülakatta esnaflar güven oluşabilmesi için iletişimin olması gerektiğini belirtirken (% 20), meslek odalarındaki seçim kazanmak ve değirmenin başına geçmek gibi dertlerle hareket ettiklerini belirtenler olmuştur (% 10). Diğer yandan meslek odalarının etkinliklerini görememiş olsalar da güvenmediklerini söyleyemeyeceklerini belirten esnaflar da bulunmaktadır (% 40).

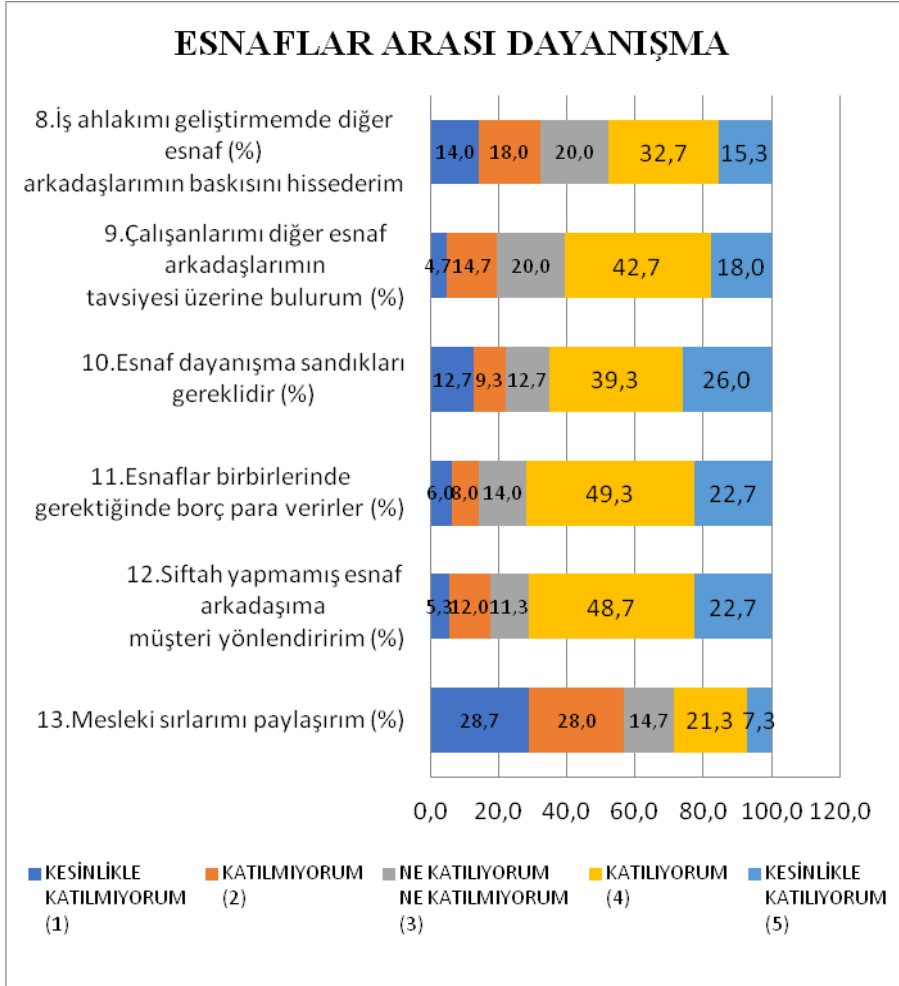
Bu soruda mülakat sonuçları ile anket sonuçları örtüşmediği görülmektedir. Ancak bir birine çok yakın değerler olduğu için anket sonucundaki kararsız % 21,3'lük kısmın mülakatta ağırlıklı olarak güvenmedikleri yönünde karar aldığı düşünülmektedir.

Grafik 2'de yer alan 6 ifade esnaflar arası dayanışmayı ölçmeye yönelik hazırlanan soruların cevaplarından oluşmaktadır.

Sekizinci maddede araştırma kapsamında ankete katılan esnafların yaklaşık yarısının (% 48) diğer esnaf arkadaşlarının iş ahlakı konusunda baskılarını üzerlerinde hissettiği görülmüştür. % 20'lik bir kesim bu konuda kararsız kalırken % 32'lik esnaf grubu ise böyle bir baskının olmadığı görüşündedir. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,17'dir. 5'ten 1,83 puanlık bir sapma olduğu görülmektedir. Geleneksel yapıdan % 36,53'lük bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakat sonuçları anket sonuçlarıyla doğru orantılı olarak esnafların kendi aralarında böyle bir baskı ve yönlendirmenin olduğu yönündedir. Esnafların % 28'de bu soruya "*yakınlarımız arasında*" diye ekleme yapmıştır. Yani esnaflar arasında kurulan samimiyete göre bu baskı ve yönlendirmenin değiştiği düşünülmektedir.

Dokuzuncu maddede ankete katılan esnafların % 60'ı kendisi için bir çalışan aradığında diğer esnaf arkadaşlarından yardım aldıkları, % 20'nin bu konuda kararsız oldukları görülmektedir. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,55'dir ve 5'ten 1,45 puanlık bir sapma görülmektedir. Geleneksel yapıdan % 29,07'lik bir farklılaşma söz konusudur.

Grafik 2. Esnaflar Arası Dayanışma

Mülakatta alınan cevaplar anketlerle doğru orantılı çıkmıştır ve esnaflar kendi aralarında istişare yaptıklarını, birbirlerinden tavsiye aldıklarını belirtmiştir. Hatta tek çalışan bir esnaf, çalışan almak istemesi durumunda esnaf arkadaşlarına başvuracağını belirtmiştir.

Onuncu maddede araştırma kapsamında ankete katılan esnafın % 65'inde dayanışma sandıklarının gerekli olduğunu düşüncesi, %

22'sinde dayanışma sandıklarının gerekli olmadığını düşüncesi görülmektedir. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,57'dir. 5'ten 1,43 puanlık bir sapma mevcuttur. Geleneksel yapıdan % 28,67'lik bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakat sonucu anket sonuçlarıyla örtüşmekle birlikte mülakata katılan esnaf bu soruya esnaf farklı yorumlar getirmiştir. Birçok esnaf gerekli olduğunu düşünseler de böyle bir sandığın ne samimi olacağını ne de adaletli bir şekilde dağılacığını düşünmediklerini belirtmiştir (% 48). Gerek görmeyen birkaç esnaf da mevcutta ödedikleri bir aidat olduğunu ve hali hazırda sağlanan kredilerinde yeterli olduğu düşünmektedir (% 12).

On birinci maddede ankete katılan esnafın % 72'sinin ihtiyaç duymaları halinde birbirlerinden borç aldıkları görülmektedir. % 14'lük bir kesimin ise bu fikre katılmadığı anlaşılmıştır. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,75'dir ve ortalama değer sağında kalmaktadır. 5'ten sadece 1,25'lik düşük bir sapma söz konusudur. Geleneksel yapıdan % 25,07'lik bir farklılaşma vardır.

Mülakat sonucu anket sonuçlarıyla benzerlik taşımaktadır. Mülakatta katılan esnafın % 76'sı kendi aralarında borç alıp verdiklerini ifade etmiştir. Bir esnaf büyük meblağlar olmadığı sürece diye belirtirken bir diğer esnaf samimi ve güvendiğimiz arkadaşlarımız olması kaydıyla diye ifade etmiştir. Borç vermiyoruz diyen esnaf (% 16) ise piyasa şartlarının kötü olmasından, verdikleri borçları geri almadıklarından dolayı borç vermediklerini ve almadıklarını söylemiştir.

Madde on ikide araştırma kapsamında ankete katılan esnafın yaklaşık % 72'sinin siftah yapmamış esnaf arkadaşına müşteri yönlendirdiği görülmektedir. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,71'dir. 5'ten 1,29 puanlık bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 25,73'lük bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakata katılanlardan sadece % 20'si yönlendireceğini belirtmiştir ve eskiden yaptığını ama şimdi aynı karşılığı bulamadığı için yapmadığını belirten bir esnaf bu % 20'ye dâhil edilmemiştir. Mula-

kata katılan esnafların çoğu anketin çoğunluğunun aksine bunun eski zaman âdeti olduğunu düşünmektedir. Ben bilirim müşteri yönlendiririm diyen bir esnaf başında geçen bir olayı şu şekilde anlatıyor; *“ben reklamcılık işi yapıyorum zamanında bu işi yapan arkadaşlarımızı toplayıp bir karar almıştık herkes bir baskı türüne yönelecek ve gelen müşterileri ona göre dağıtıp bölüşecektik. Ben bana gelen müşterileri ilgili arkadaşlara yönlendirdim gel zaman git zaman bana müşteri gelmemeye başladı, daha sonra fark ettim ki diğer arkadaşlar aynı davranışı sergilememişti.”*

Mülakat ile anket sonuçlarının birbirinden farklı çıkması bu sorunun işlemediğini göstermektedir. Bir kısım esnaf, siftah yapmamış arkadaşına müşteri yönlendirse bile daha sonra dışsal etkiler sonucu bu davranıştan vazgeçmiş olması buna neden olarak gösterilebilir.

“Mesleki sırlarımı paylaşıyorum” içerikli madde on üçte, ankete katılan esnafların yaklaşık % 57’sinin katıldığı görülmektedir. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 2,51’dir. 5’ten 2,49 puanlık bir sapma görülmektedir. Geleneksel yapıdan % 49,87’lik yüksek bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakatta da ankette olduğu gibi esnaflar mesleki sırlarını paylaşmama taraftarı oldukları görülmektedir (% 60).

Aşağıdaki grafik 3’te esnafların bireysel teşebbüs/liberal davranışlarını ölçmeye yönelik sorulmuş dört sorunun sonuçları verilmiştir.

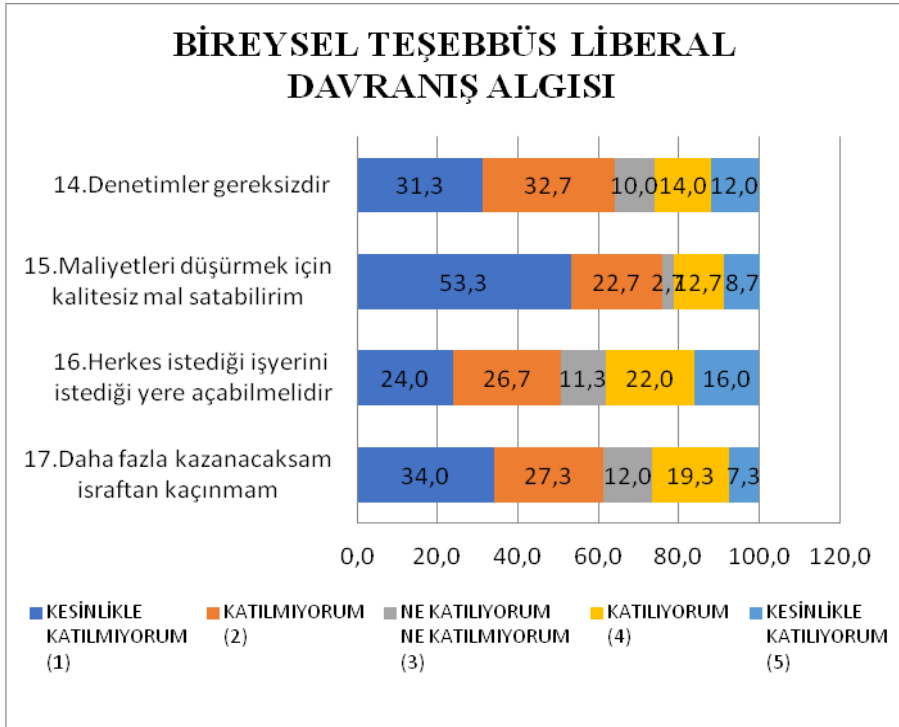
Araştırma kapsamında ankete katılan esnafların % 64’ü (96 kişi) denetimlerin gerekli olduğu kanaatindedir. Bu soruya verilen cevapların ortalama puan ortalaması 3,57’dir. 5’ten 1,43 puanlık bir sapma görülmektedir. Geleneksel yapıdan % 28,53’lük düşük değerli bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakata katılanların çoğu (% 72) doğru yapıldığı takdirde denetimlerin gerekli olduğu görüşündedir. Bu açıdan anket sonuçlarıyla aynı sonucu vermiştir.

Madde on beşte araştırma kapsamında ankete katılan esnafların % 76’sı maliyetleri düşürmek pahasına dahi olsa kalitesiz mal satmaya-

cakları kanaatindedir. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,99'dur. 5'ten sadece 1,01 puanlık bir sapma söz konusudur. Bu durum geleneksel yapıyı koruduğunu ve % 20,13'lük düşük bir farklılaşma olduğunu göstermektedir.

Grafik 3. Bireysel Teşebbüs / Liberal Davranış Algısı

Mülakatta da benzer sonuç çıkmış ve esnafların çoğu (% 80) kalitesiz mal satamayacaklarını belirtmişlerdir. Bir esnaf “müşteri ister yaptırın ister yaptırmayın kaliteden ödün vermem bunu yapan birçok arkadaşımın piyasadan silindiğine şahit oldum” ifadesine kullanmıştır. Kalitesiz mal satabilirim iki esnaf ise bu durumu talebin belirleyeceğini söylemiştir.

Madde on altıda ankete katılan esnafların % 50,7'si herkesin istediği yerde istediği işyerini açamaması gerektiğini düşünmekte, % 38'i ise bu fikre katılmaktadır. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,21'dir. 5'ten 1,79 puanlık bir sapma mevcuttur. Geleneksel yapıdan % 35,87'lik bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakata katılanların da büyük çoğunluğu (% 56) herkesin istediği yere işyeri açmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bir esnaf iş yeri açılışları hakkındaki düşüncesini *“kesinlikle denetlenmesi gerekiyor bunun acısını ileride herkes çekecek”* şeklinde ifade etmiştir. Herkesin istediği işyerini istediği yere açabilmesi gerektiğini söyleyen bir esnafta sonuçta iyi olanın ayakta kalacağını bu konuda bir müdahalenin şart olmadığını belirtmiştir.

Mesleki hayata ilişkin bulguların son maddesinde esnafların % 61,3'ü daha fazla kazanmak için israf etmeyeceği kanaati görülmektedir. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,61'dir. 5'ten 1,39 puanlık bir sapma görülmektedir. Geleneksel yapıdan % 27,73'lük bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakata katılanların çoğu (% 72) anketle doğru orantılı olarak israf etmeyeceğini belirtmiştir. Bir esnaf da israfın daha fazla kazanmanın önünde engel olduğunu ifade etmiştir.

Araştırmanın ilk ana boyutunun (Mesleki Hayata İlişkin Bulgular) puan ortalaması 3,23'dür. 5'ten 1,77 puanlık yani % 35,4'lük bir farklılaşma söz konusudur. Bu bölüm için mevcut esnaf kültürünün geleneksel yapıyı ortalama düzeyde koruduğu söylenebilir.

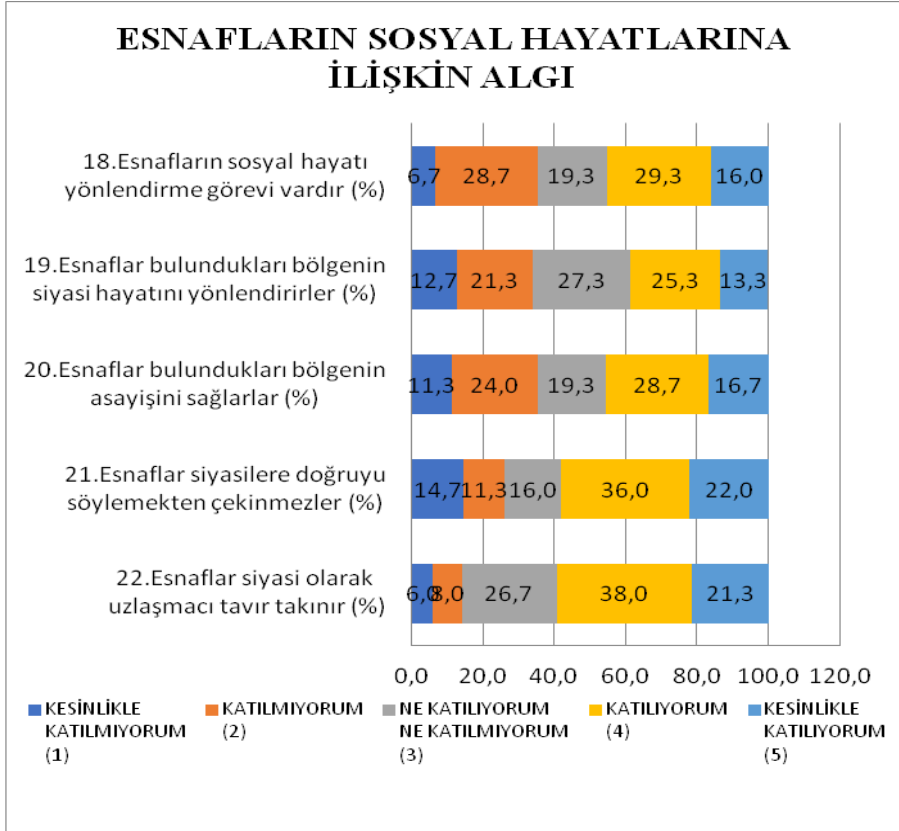
Sosyal Hayata İlişkin Değişim Bulguları

Bu bölüm çerçevesinde esnafların sosyal hayatlarına ilişkin algılarını ölmeye yönelik 5 soru yönlendirilmiştir. Bu soruya verilen cevapların sonuçları Grafik 4'te yer almaktadır.

“Esnafların sosyal hayatı yönlendirme görevi vardır” içerikli ikinci boyutun ilk ifadesinde, ankete katılan esnafların % 45,3'ünün katıldığı, % 35,3'lük kısmının ise katılmadığı görülmektedir. Bu soruya

verilen cevapların puan ortalaması 3,19'dur. 5'ten 1,81 puanlık bir sapma görülmektedir. Geleneksel yapıdan % 36,13'lük bir farklılaşma söz konusudur.

Grafik 4. Sosyal Hayata İlişkin Algı

Mülakat sonuçları da anket sonuçlarıyla örtüşmektedir. Mülakatta % 48'i yönlendirme görevlerinin olduğunu düşünürken diğer esnaflar böyle bir görevlerinin olmadığını veya böyle bir etki yapamayacaklarını belirtmiştir. Bu soruya katılan bir esnaf “*yaptığımız işin doğal bir sonucu bu, toplumun yeme içme alışkanlığından giyim kuşamına ka-*

dar belirleyici rol oynuyoruz” ifadesini kullanırken diğer bir esnaf “çevremizle devamlı iletişim halindeyiz bu nedenle belirli bir noktaya kadar yönlendirme olduğunu düşünüyorum” demiştir. Bazı esnaflar ise herkesin bireysel terciği ve özel hayatı olduğu için topluma da etki edemeyecekleri görüşünü savunmuştur. Bu maddedeki cevapların oranları birbirine çok yakın olduğu için esnafların bu konu üzerinde belli bir eğilimleri olmadığı söylenebilir.

Madde on dokuzda ankete katılan esnafların % 38,6’sı kendilerini siyasi olarak yönlendirici bulurken, % 34’ü esnafların siyasi olarak yönlendirici olmadıklarını düşünmektedir. Bu sorudaki kararsızların oranı ise % 27,3’dür. Verilen cevapların puan ortalaması 3,05’dir. 5’ten 1,95 puanlık bir sapma görülmektedir. Geleneksel yapıdan % 38,93’lük bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakat sonucunda da ankette olduğu gibi eşit bir dağılım söz konusu olmuştur. Bir kısım esnaf birlikte hareket edilirse yönlendirileceğini düşünürken diğer kısım siyasilerle çıkar ilişkisi olmadıktan sonra iş yapılamayacağını belirtmiştir. Bir esnafta bu konuda şu ifadeyi kullanmıştır; *“Adapazarı’nda siyasiler ticaret yapıyor ve ticareti siyasiler yönlendiriyor, esnafların siyasiler üzerinde bir etkisi olacağını düşünmüyorum.”* Bu sorudaki oranların birbirine yakın dağılımı esnafların bu konu hakkında belirgin bir yönelimlerinin olmadığını göstermektedir.

Madde yirmide araştırma kapsamında ankete katılan esnafların % 45,4’ü buldukları bölgede esnafların asayişini sağladığını, % 35,3’ü esnafların asayişini sağlamadığını düşünmektedir. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,15’dir. 5’ten 1,85 puanlık bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 36,93’lük bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakata katılanların çoğunluğu, esnafların bulunduğu bölgenin asayişini sağladıkları yönünde cevap vermiştir (% 56). Bu soruya olumlu cevap veren bir esnaf devamlı dükkânlarında oldukları için yüzde yüz olmasa da belirli müdahalelerin söz konusu olacağını belirtmiştir. Aksini iddia eden esnaflardan biri ise *“şu an burada bir*

kavga çıksa kimse ayırmaz” demiştir.

Madde yirmi birde araştırma kapsamında ankete katılan esnafların % 58’i siyasilere doğruyu söylemekten çekinmediğini görülmüştür. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,39’dur. 5’ten 1,61 puanlık bir sapma görülmektedir. Geleneksel yapıdan % 32,13’lük bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakata katılanların cevapları anketin aksine esnafların siyasilere doğruyu söylemekten çekinecekleri kanaatindedir (% 52). Bir esnaf dükkânında farklı kanalları bile açmadığını tepki çektiğini belirtirken diğer bir esnaf menfaatlerine ters düşer düşüncesiyle çekineceklerini belirtmiştir. Bu soruda anketlerdeki cevaplar ile mülakattaki cevapların örtüşmediği görülmektedir. Bu sorunun işlemediği sonucu çıkmaktadır.

“Esnafın siyasi olarak uzlaşmacı tavır takınır” içerikli ikinci boyutun son ifadesinde, ankete katılan esnafların yaklaşık % 60’ının siyasi olarak uzlaşmacı oldukları görülmüştür. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,61’dir. 5’ten 1,39 puanlık bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 27,87’lik bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakat sonuçları anketle doğru orantı göstermektedir ve esnafların siyasi olarak uzlaşmacı tavır takındıkları görüşü hâkimdir (% 64). Ayrıca bazı esnaflar, işlerinin yürümesi için uzlaşmanın şart olduğunu da belirtmiştir. Buradaki uzlaşma konusundaki motivasyonun ortak bir birlik sağlamaktan çok işlerin yürümesine engel teşkil etmesi olduğu çıkarılabilir.

Esnafların sosyal hayatlarına ilişkin algılarına yönelik beş soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,28’dir. 5’ten 1,72’lik bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 34,40’lık bir farklılaşma olduğu görülmektedir.

Bireysel Hayata İlişkin Değişim Bulguları

Bu bölüm çerçevesinde sorulan ahilik kuralları esnafların olgun kişilik / kâmil insan ve ahilik adap kurallarına uyum derecelerini ölçme-

yi amaçlamıştır. Olgun kişilik / kâmil insan derecesini gözlemleyebilmek adına esnaflara 9 soru yöneltilmiştir. Ahilik adap kurallarına uyum derecesini gözlemleyebilmek adına Burgazi Fütüvvet namesinde yer alan 124 adap kuralı 24 maddede sınıflandırılmış hali ile esnaflara yöneltilmiştir.

Aşağıdaki grafik 5’te olgun kişilik / kâmil insan düzeyi için esnaflara yöneltilen soruların sonuçları yer almaktadır.

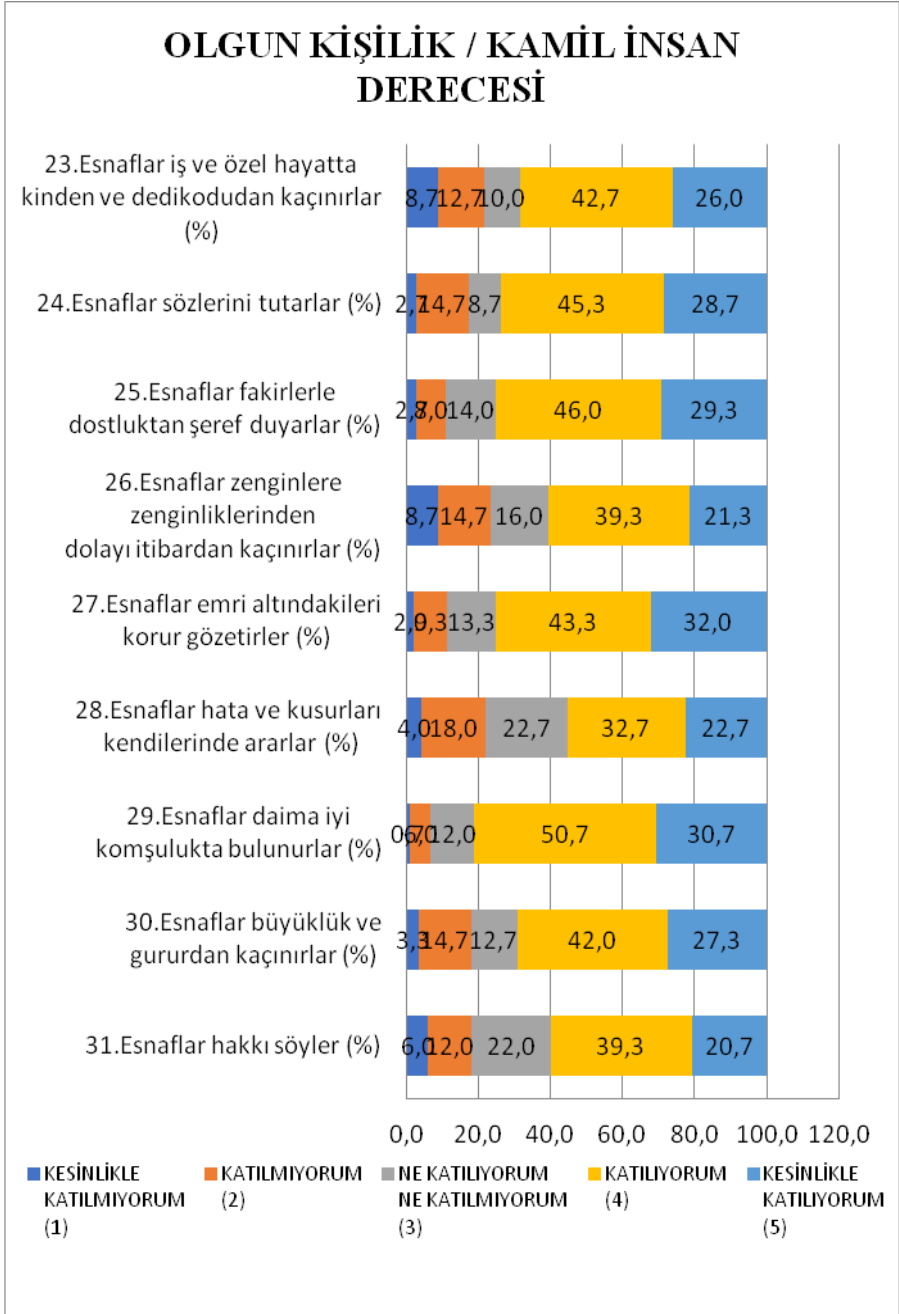
“Esnaflar iş ve özel hayatta kinden ve dedikodudan kaçınırlar” içerikli üçüncü boyutun ilk ifadesinde, ankete katılan esnafların % 68,7’sinin kin ve dedikodudan uzak durduğu görülmektedir. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,65’dir. 5’ten 1,35 puanlık bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 27,07’lik bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakat sonucuna göre de esnaflar iş ve özel hayatta kinden ve dedikodudan kaçınacağı ortaya çıkmıştır (% 72). Ancak birkaç esnaf bunun işlerine dokunacağı için kaçınıldığını da belirtmiştir. Bir esnaf “*herkes sana konuşur ama sen konuştuğun mu kıyamet kopar*” ifadesini kullanmıştır.

Madde yirmi dördte yer alan “esnaflar sözlerini tutar” ifadesine yönelik cevaplarda esnafların % 74’ünün sözlerine sadık olduğu görülmüştür. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,83’dür. 5’ten 1,17 puanlık bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 23,47’lik düşük bir farklılaşma söz konusudur.

Esnafların sözlerini tuttuğu düşüncesi mülakat sonucuna da yansımıştır (% 68) . Esnaflar eğer sözlerini tutmazlarsa esnaflık yapamayacaklarını belirtmiş zaman zaman özellikle maddi durumlardan dolayı aksamalar olsa da genelde sözlerini tuttuklarını ifade etmiştir.

Yirmi beşinci maddede araştırma kapsamında ankete katılan esnafların % 75,3’ünün fakirlerle dost olmaktan şeref duydukları görülmüştür. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,91’dir. 5’ten 1,09 puanlık bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 21,73’lük düşük bir farklılaşma söz konusudur.

Grafik 5. Olgun Kişilik / Kamil İnsan Derecesi

Mülakatta esnafların % 80'i bu soruya olumlu cevap vermiş ve böyle bir ayırım gözetilmediğini savunmuştur. Bir esnaf *“kiminin parası kiminin duası”* diyerek bu soruyu cevaplamıştır.

Madde yirmi altıda ankete katılan esnafların % 60,6'sının zenginlere sadece zengin oldukları için itibar etmediklerini görülmüştür. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,50'dir. 5'ten 1,50 puanlık bir sapma görülmektedir. Geleneksel yapıdan % 30'luk bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakat sonuçlarında da esnafların % 60'ı zenginlere sadece zengin oldukları için itibar etmediklerini belirtmiştir. Ters görüşü savunan bir esnaf ucunda bol bahşiş olduğu için kaçınmayacağını söylemiştir Bir esnafta başından geçeni şu şekilde anlatmıştır; *“benim iki arabam var düşük marka bir araçla sanayiye gittiğimde farklı yüksek bir marka arabayla sanayiye gittiğimde farklı karşılandığımı biliyorum. O pahalı arabayla sanayiye gittiğimde kapılarda karşılanmıştım.”*

Madde yirmi yedide ankete katılan esnafların % 75'i emri altında bulunan çalışanlarını koruyup gözettikleri görülmüştür. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,94'tür. 5'ten 1,06 puanlık bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 21,20'lik düşük bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakata katılan esnafların büyük çoğunluğu (% 72) ankette olduğu gibi emri altındakileri koruyacağını belirtmiştir. Aksi düşüncede olan biri ise *“dışarıya karşı belki ama kendilerine gelince işçiden çalma ve ezmeye kalktıklarını düşünüyorum”* ifadelerini kullanmıştır.

Yirmi sekizinci maddede araştırma kapsamında ankete katılan esnafların %56,4'ü hata ve kusurları kendilerinde aradıkları görülmektedir. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,52'dir. 5'ten 1,48 puanlık bir sapma görülmektedir. Geleneksel yapıdan % 29,60'lık bir farklılaşma söz konusudur. Anket ve mülakat sonuçları örtüşmektedir ve mülakata katılan esnafların büyük çoğunluğu (% 64) hata ve kusuru kendilerinde aradığını belirtmiştir. Başarı için bunun şart olduğunu ifade eden esnaflar olmuştur.

Yirmi dokuzuncu maddede araştırma kapsamında ankete katılan esnafların % 81,4'ünün iyi komşulukta buldukları görülmüştür. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 4,05'dir. 5'ten 0,95 puanlık bir sapma görülmektedir. Geleneksel yapıdan % 19,07'lik çok düşük bir farklılaşma söz konusudur.

Ankette olduğu gibi mülakatta da esnafların iyi komşulukta buldukları düşüncesi ağırlıklıdır (% 76). Bu konuda tersi düşünceye sahip olan iki kişi bu iyiliğin samimi olmadığını mecburiyetten olduğunu düşünmektedir.

Madde otuzda ankete katılan esnafların % 69,3'ünün büyük görünme ve gururdan kaçındıkları görülmektedir. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,75'dir. 5'ten 1,25 puanlık bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 24,93'lük bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakata katılanların büyük çoğunluğu esnafların büyüklük ve gururdan kaçınacağını belirtmiştir ve aksi takdirde esnaflık yapamayacaklarını ifade etmiştir (% 72).

“Esnaf hakkı söyler” içerikli üçüncü boyutun son ifadesinde, araştırma kapsamında ankete katılan esnafların % 60'ı daima hakkı söyledikleri, % 22'lik bir kısmın ise bu konuda kararsız kaldığı görülmüştür. Bu soruya verilen cevapların puan ortalaması 3,57'dir. 5'ten 1,43 puanlık bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 28,67'lik bir farklılaşma söz konusudur.

Mülakata katılanlardan çoğunluğu esnafların hakkı söylediğini düşünmektedir (% 68). Bir esnaf ben söylüyorum ama birçoğunun söylemediğine şahit oluyorum ifadelerini kullanmıştır. Başka bir esnaf ise esnafların hakkı söylemediklerini ortaya bulmaya çalıştıklarını belirtmiştir.

Yapılan araştırmada Ahilik adap kuralları 24 maddede toplanmıştır bunlara ilişkin sonuçlar şu şekildedir:

Esnafların;

- % 68,7'sinin sofrada adabına,
- % 66'sinin su içme adabına,

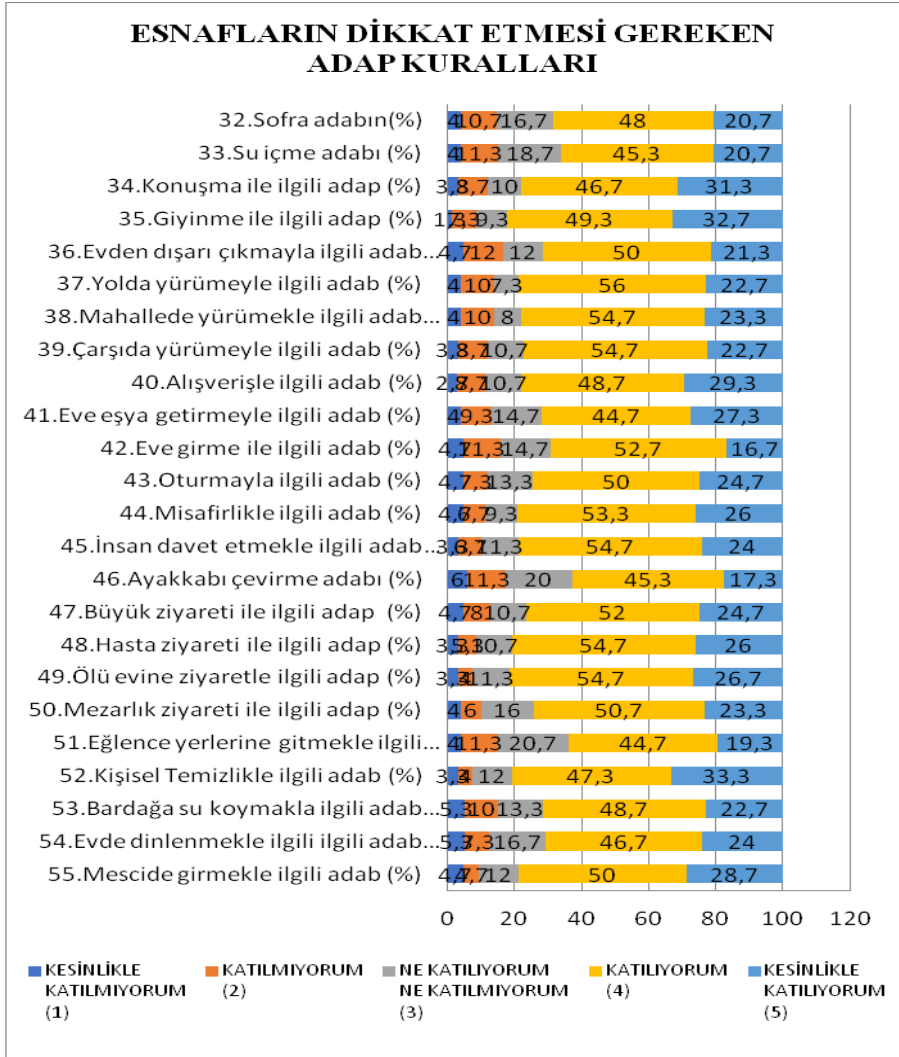
- % 78'inin konuşmayla ilgili adaba,
- % 78'inin giyinmeyle ilgili adaba,
- % 71,3'nün evden dışarı çıkmayla ilgili adaba,
- % 78,7'sinin yolda yürümeyle ilgili adaba,
- % 78'inin mahallede yürümeyle ilgili adaba,
- % 77,4'ünün çarşıda yürümeyle ilgili adaba,
- % 78'inin alışveriş adabına,
- % 72'sinin eve eşya getirme ile ilgili adaba,
- % 69,4'ünün eve girme ile ilgili adaba,
- % 74,7'sinin oturmayla ilgili adaba,
- % 79,3'ünün misafirlikle ilgili adaba,
- % 78,7'sinin insan davet etmekle ilgili adaba,
- % 62,6'sının ayakkabı çevirmekle ilgili adaba,
- % 76,7'sinin büyükleri ziyareti etmekle ilgili adaba,
- % 80,7'sinin hasta ziyaretiyle ilgili adaba,
- % 81,4'ünün ölü evine ziyaret ilgili adaba,
- % 74'ünün mezarlık ziyaretiyle ilgili adaba,
- % 64'ünün eğlence yerlerine gitmekle,
- % 80,6'sının kişisel temizlikle ilgili adaba,
- % 71,4'ünün bardağa su koymakla ilgili adaba,
- % 70,7'sinin evde dinlenmekle ilgili adaba,
- % 78,7'sinin mescide girmekle ilgili

adaba dikkat ettiği görülmektedir.

Ahilik adap kurallarına yakınlık derecesi yukarıdaki ilgili 24 adap kuralının puan ortalaması alınarak bulunmuştur. Buna göre Esnafların Ahilik Adap Kurallarına Yakınlık Derecesinde 5 üzerinden 3,83'lük bir ortalama ile yaklaşık 1,17'lik yani % 23,4'lük bir farklılaşma söz konusudur. Adap kuralları arasında % 28,67'lik farkla geleneksel yapıdan en uzak duran kural ayakkabı çevirme ile ilgili adap kuralıdır. Onu %26,93'lük farkla eve girmekle ilgili adap kuralı takip eder. Adap kuralları arasında geleneksel yapıdan en az farkı olan kural % 19,33'lük farkla kişisel temizlikle ilgili adap kuralıdır. Onu %19,07'lik

farkla giyinmeyle ilgili adap kuralı takip eder. Ayrıca Ahilik Adap Kurallarına Yakınlık derecesi araştırmanın genelinde de en az farklılığın olduğu boyuttur. Esnaflar bu adap kurallarını meslekleri için bir zorunluluk ve itibarlı bir duruş için gereklilik olarak görmektedir.

Grafik 6. Ahilik Adap Kuralları

Esnafların bireysel hayatlarına ilişkin değişime yönelik sorulara verilen cevapların puan ortalaması 3,79'dur. 5'ten 1,21'lik bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 24,20'lik düşük bir farklılaşma olduğu görülmektedir.

5. Sonuç

Araştırma kapsamında üç temel sınıflandırma altında elli beş alt temada sonuçlara ulaşılmıştır. Bunlar; Mesleki hayatta meydana gelen değişimler (7 soru + 6 soru + 4 soru), sosyal hayatta meydana gelen değişimler (5 soru) ve bireysel hayatta meydana gelen değişimlerdir (9 soru + 24 adap kuralları sorusu olmak üzere toplam 55 soru).

Araştırmada her alt tema için nicel ve nitel bulgular yer almaktadır. Nicel yönlü bulguların tespitinde 5'li likert tipi (1'den 5'e kadar) cevaplarda eğilimi belirleyebilmek için her ifadeye verilen yanıtların ortalamaları hesaplanarak o konu hakkında ortaya çıkan genel düşüncenin ne yönde olduğu sayısal olarak ifade edilmiştir. Hesaplamalarda eğer ortalamalar (1)'e yakın çıkarsa geleneksel davranışın bozulduğu kabul edilmiştir. Ortalamalar (5)'e yaklaştıkça geleneksel esnaf davranış / kültürleriyle mevcut yapı arasında hala kuvvetli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Nitel bulgulara örneklem içindeki esnaflarla yapılan birebir görüşmeler sayesinde ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular içerik analizine tabi tutularak hem ilgili soru kapsamındaki verilerin sınıflandırılması hem de diğer soruların kapsamına girebilecek cevapların sınıflandırılması yapılmıştır. Mülakat bulguları, nicel araştırma bulgularını destekleyecek veya yanlışlayacak düzeyde içerik analizine tabi tutulmuştur.

Detayları metin içindeki bulgular kısmında verilen araştırma sonuçları şu şekildedir:

Mesleki hayatta meydana gelen değişimler kapsamında yapılan nicel araştırma sonuçlarına göre (17 soru) cevapların puan ortalaması 3,23'dür. 5'ten 1,77 puanlık (% 35,4'lük) bir farklılaşma söz konusudur. Sapma oranı göz önüne alındığında bu bölüm için mevcut esnaf

kültürünün geleneksel yapıyı ortalama düzeyde koruduğu söylenebilir. Bu alanda gerçekleştirilen nitel yönlü araştırmanın 14 soruda sonuçları desteklediği görülürken 3 soruda sonuçları desteklemediği tespit edilmiştir. Mülakata katılan esnaflar meslek seçimi, işyeri açılışı, iş ahlakı geliştirme ve çalışan bulma konusunda meslek örgütlerinin yeterli olmadığını düşünmektedir. İlgili 4 soruda esnaf örgütünün geleneksel yapısında belirgin bir farklılaşma olduğu hem anket sonuçlarında hem de mülakat sonuçlarında görülmektedir. Ancak ilgili maddelerde iyileştirmelerin bazı yasal alt zeminin oluşturulması ile (işyeri açmadan odaya kayıt zorunluluğu gibi) mümkün olduğu düşünülmektedir. Esnafların yarısından çoğu mesleki eğitim konusunda örgütü etkin görseleler de “varsa bile bilgim yok” diyen esnaflar göz önünde bulundurulduğunda esnaf odalarının bu konuda esnaflara daha fazla ulaşması gerektiği anlaşılmaktadır. “Ustalık ve mesleğe girişler merasim/törenle verilmelidir” ifadesinde nitel sonuçlar ile nicel sonuçlar farklılaşmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta esnaflığa çiraklık-kalfalık-ustalık süreçleri ile ulaşıp ulaşılmadığıdır. Bu süreçlerden geçen esnaflar konuyu önemsemelerine rağmen mutlak görmemekte, ağırlıklı olarak böyle bir seremoninin “gönül alma” olacağını düşünmektedir. Mesleki örgüte güven konusunda esnafların belirgin bir eğilimleri olmadığı görülmektedir. Mülakattan çıkan sonuçlara göre odalara karşı güvensizliğin iletişim eksikliğinden kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Esnafların kendi aralarındaki dayanışmayı anlamak adına yöneltilen “İş ahlakımı geliştirmemde esnaf arkadaşlarımın baskısını hissedirim”, “çalışanlarımı esnaf arkadaşlarımın tavsiyesi üzerine bulurum” ve “esnaflar gerektiğinde birbirine borç verirler” ifadeleri için mülakatta verilen cevapların anketlerle örtüştüğü görülmektedir. Esnaflar mülakatlarda da dayanışma sandıklarını gerekli bulmalarına rağmen çoğunluğu böyle bir sandığın ne samimi ne de güvenilir olacağını ifade etmiştir (Finansal güvenilirlik hemen her yerde bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır). Birçok esnaf anketlerde olduğu gibi mesleki sırlarını paylaşmama taraftarı olduğu görülmektedir. Bu konuda esnaflar

arası rekabetin varlığı hem mülakat hem de anket sonuçlarına yansımıştır. “Siftah yapmamış esnaf arkadaşşıma müşteri yönlendiririm” ifadesi için verilen cevaplar anketlerle çelişmektedir. Mülakata katılan esnafların çoğunluğu bunun eski zaman âdeti olduğu günümüzde örneklerine çok rastlanmayacağı düşünmektedir. Bu bölümde çerçevesinde esnaflara yöneltilen son dört soru onların liberal davranış eğilimlerini ile ilgilidir. Esnafların çoğu denetimlerin doğru yapıldığı takdirde gerekli olduğunu, maliyetleri düşürmek adına bile mal satmayacaklarını, herkes istediği yere işyeri açmaması gerektiğini ve daha fazla kazanmak için israf yapmayacaklarını belirtmişlerdir. Bu sorular anketlerle aynı sonucu verdiği ve esnafların mesleki hayatları içinde geleneksel yapıdan en az farklılaşan yapının da bu olduğu görülmektedir.

Esnafların sosyal hayatlarına ilişkin algılarına yönelik nicel yönlü araştırmanın sonuçlarına göre (5 soru) verilen cevapların puan ortalaması 3,28’dir. 5’ten 1,72’lik bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 34,4’lük bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Bu bölüm için de mevcut esnaf kültürünün geleneksel yapıyı ortalama düzeyde koruduğu söylenebilir. Nitel yönlü araştırmanın nicel sonuçlarını 4 soruda desteklediği 1 soruda desteklemediği görülmüştür. Mülakata katılan esnafların çoğunluğu yaptıkları işin doğal bir sonucu olarak sosyal hayatı etkilediğini düşünmektedir. Ayrıca esnaflar devamlı dükkânlarında oldukları için buldukları bölgenin asayişini de belirli noktalara kadar sağladıklarını düşünmektedir. Esnaflar mülakatlara verdikleri cevaplarda siyasi olarak uzlaşmacı tavır takındıklarını ve bunun işlerinin yürümesi için bir zorunluluk olduğunu belirtmişlerdir. Motivasyonları ne olursa olsun ilgili sorularda esnafların geleneksel yapıyı korudukları düşünülmektedir. Esnafların buldukları bölgenin siyasi hayatını yönlendirdikleri hususunda belirgin bir eğilimleri olmadığı anket sonuçlarında olduğu gibi mülakat sonuçlarına da yansımıştır. Siyasi hayatı yönlendirebileceğini düşünen esnaflar bunun birlikte hareket edilmesiyle mümkün olacağını belirtmiştir. Böyle bir durumda birlikte hareket edilse bile siyasileri etkileyemeyeceklerini belirten esnaflar si-

yasette çıkar ilişkisinin söz konusu olduğunu düşünmektedir. Esnafların siyasi hayatı etkileme kapasitesinin sadece güçlü esnafa rant sağlayacağı bu nedenle diğer esnafların ve toplumun bu konuda bir çıkarının olmayacağı görüşü de mülakatlardan çıkarılan sonuçlar arasındadır. Mevcut siyasilerle ilişkilerinin tespiti için yapılan görüşmede ekseriyetin kendi ticari çıkarlarını muhafaza etmek için ilişkilerin yakın tutulduğu görülmektedir. Mülakata katılan esnaflar kendi ticaretlerine faydalı olduğu sürece siyasilerin icraatlarını eleştirmeden imtina ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum bireysel çıkar ilişkilerinin toplumda önceliklendiğine ve geleneksel yapıdan farklılaşdığına yönelik önemli işaretlerden biri olarak kabul edilebilir.

Esnafların bireysel hayatlarına ilişkin değişime yönelik sorulara verilen cevapların puan ortalaması 3,79'dur. 5'ten 1,21'lik bir sapma vardır. Geleneksel yapıdan % 24,2'lik düşük bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Bu alan geleneksel yapının en fazla korunduğu alan olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak esnaflarla yapılan görüşmeler sonucunda, bireysel eleştirinin objektif olmadığına yönelik bulgulara ulaşılmıştır. Aynı sorular diğer bir esnaf arkadaşı için sorulduğunda cevaplar hızla farklılaşmakta ve geleneksel yapıdan fazlasıyla uzaklaşdığı anlaşılmaktadır (Birçok esnaf kendisinin bozulmadığını fakat diğer esnaf arkadaşlarının önemli ölçüde geleneksel kurallardan saptığını düşünmektedir). Mülakata katılan esnafların çoğunluğu kinden ve dedikodudan uzak durduğunu ve bu davranışların ticari hayatlarına zarar vereceğini düşünmektedir. "Esnaflar sözlerini tutar" ifadesine olumlu cevap veren esnaflar devamında "tutmayanlar uzun süreli esnaflık yapamaz" diye eklemiştir. Ayrıca mülakata katılan esnafların çoğunluğu zengin fakir ayrımı yapmadığını fakirlerle dostluktan şeref duyduğunu ve zenginlere zenginliklerinden dolayı itibardan kaçındıklarını belirtmiştir. Esnaflarda hata ve kusurları kendilerinde aradığı, büyüklük ve gururdan kaçındıkları, daima iyi komşulukta buldukları düşüncesi ağırlıklıdır. Esnafların emri altındakileri koruduğu düşüncesi yaygın olmasına rağmen bu soruya olumsuz ce-

vap verenler esnafların çalışanlarını dışarıya karşı korusalar bile kendi içlerinde çalışanı ezerek eğitime gibi bir eğilimde olduklarını ifade etmeleri bu sorunun birde karşı muhatabı olan çalışanlara sorulması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Esnafların hakkı söyleyip söylemediği konusunda olumlu cevaplar ağırlıklı olmasına rağmen birkaç esnafın ben söylüyorum ama birçoklarının söylemediğine şahit oluyorum ifadesini kullanması, anketteki kararsızların çokluğu (% 22,0) bu sorunun tam olarak işlemediğini göstermektedir. Araştırmanın son alanı ahilik adap kuralları (24 madde) araştırmanın geleneksel yapıdan en az farklılaşan alanı olarak karşılaşılmaktadır. Esnafların büyük çoğunluğu bu kurala uyduğunu ve bu kuralların ticari hayatları içinde önem arz ettiğini vurgulamıştır. Ancak bu konuda yapılan araştırmanın derinlemesine yeniden yapılmasına ihtiyaç vardır. Esnaflar, kendilerinin edep kurallarına uyduğunu düşünmekle birlikte daha sonraki bir araştırmada tüketicilere sorularak sadece bu boyutta yeni bir araştırmanın yapılması planlanmaktadır.

Araştırma kapsamında yapılandırılan tüm bileşenler çerçevesinde nicel araştırma bulgularına yönelik puanlar hesaplandığında, puan ortalamasının 3,43 olduğu görülmektedir. Bu puan 5'ten 1,57 kadar farklılaşmıştır (%3 1,4). Farklılaşma oranı göz önüne alındığında genel olarak mevcut esnaf kültürünün geleneksel yapıyı ortalama düzeyde koruduğu söylenebilir.

Change in Artisan Culture:

A Research on Sakarya Artisans

Abstract: The aim of this study is to determine the change in today's artisan culture within the framework of traditional Akhis (artisan community in Anatolia) based artisan culture. The study is important in terms of showing the effect of the processes of modernization, post modernization and globalization on traditional culture of artisan. The dynamics of cultural change are limited

to the professional, social and individual lives of artisan under the rules of Akhism. Qualitative and quantitative methods were used mixed in the research. In the process of data collection for the quantitative part of the study, the rules related to Akhism have been classified, the original questionnaire was developed and applied to 150 artisans. In the process of data collection for the qualitative part designed to support the survey results and to deepen the research, structured interview questions were developed by using the same questions and interviews were conducted with 25 randomly selected artisans from the quantitative research sample. Results of the research carried out with both methods were evaluated together. As a result of the study, it is determined that there is a moderate level of differentiation from traditional structure in professional (35.4%) and social lives (34.40%) of Sakarya Artisans, while there is a low level differentiation from traditional structure in individual lives (24.24%). Within the framework of all dimensions, with the mean score of 3.43, 1.57 points (31.4%) deviation from the traditional structure (from 5) was determined. According to this result, it can be said that the existing trade's culture maintains the traditional structure at an average level.

Keywords: Culture, Akhism, Artisan, Modernization

Kaynakça

Bayram, M. (2014), "Ahilik", **Ahilik Ansiklopedisi**, Ankara: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı.

Betan, A. R. (2014), **Post Modernizmin Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Ulus-Devlet Sürecine Etkisi** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yöntemi Anabilim Dalı.

Bilgili, M. Y. (2017), "Modernizm ve Postmodernizm Ekseninde İnsan - Çevre İlişkileri", **Sobider**, 4 (10): 504-519.

Ceylan, K. (2013), **Ahilik: Türk İslam Medeniyetinde Dünyevi ve Uh-**

- revi Sistem**, Ankara: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kültür Yayınları.
- Çağatay, N.** (1974), **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi.
- Çalış, Ş.** (2013), “Endüstri İlişkilerinde Yeni Gelişmeler”, **Endüstri İlişkileri**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, *içinde*.
- Eisenstadt, S. N.** (2007), **Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim**, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ekinci, Y.** (2012), **Ahilik**, Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık.
- Erdemir, E.** (2000), **Postmodern Yaklaşımın Yönetim ve Örgüt Yapılarına Etkileri: Modernden Postmoderne Dönüşüm Tartışmalarının Yönetim Teorisine Katkıları** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, A.** (2012), “Fütüvvet Geleneği ve Ahiliğin Gerekli Çerçevesinde İdeal İnsan Tipi”, **Ahiliğe Genç Bakışlar Makale Yarışması ve Sempozyumu**, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi.
- Gölpınarlı, A.** (2011), **İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Akademik Yayınları.
- Karagül, M.** (2018), “Türk İslam Medeniyetinde Ahiliğin İktisadi Hayat ve Devletin Oluşumundaki Rolü”, **Tasam**, (263-288), http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/51265/turk_islam_medeniyetinde_ahiligin_iktisadi_hayat_ve_devletin_olusumundaki_rolu, 25.06.2018.
- Malinowski, B.** (1990), **İnsan ve Kültür**, İstanbul: V Yayınları.
- Malkoç, E.** (2016), **Ahilik Sistemi Örgütlenme Yapısının Günümüz Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu ile Karşılaştırılması** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Özlem, D.** (2012), **Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi**, İstanbul: Notos.
- Smith, P.** (2007), **Kültürel Kuram**, İstanbul: Babil Yayınları.
- Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu -TESK** (2018), **507 Sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Kanunu**, <http://www.tesk.org.tr/tr/5362/507.php>, 04.08.2018.
- 6102 No’lu, Türk Ticaret Kanunu, **T.C. Resmi Gazete**, 27846, 14.02.2011.
- 5362 No’lu, Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu, **T.C. Resmi Gazete**, 25852, 21.06.2005.